

Rudolf Steiner

Svoboda a láska

Výběr z 12. přednášky z cyklu Most mezi vesmírnou duchovností a fyzickým člověka (GA 202), Dornach, 19. 12. 1920, přeložila Věra Zoubková (kráceno, upraveno).

Dvě strany cítění

Člověk zde na světě existuje jednak jako pozorující, jednak jako jednající, a se svým cítěním se nachází mezi oběma póly. Svým cítěním je na jedné straně oddán tomu, co pozoruje, na druhé straně tímto cítěním účastní svého konání. Stačí, abychom přemýšleli o tom, jak může být člověk uspokojen nebo neuspokojen tím, zda se mu to, co koná, zdaří nebo nezdaří. Stačí pomyslet na to, že veškeré naše konání je provázeno citovými podněty, a nakonec poznáme, že naše citová bytost vsutku spojuje oba protikladné póly - prvek, který v nás pozoruje a prvek, který v nás jedná.

Pozorování a jednání

Pokud jsme bytostmi pozorujícími, žije v nás myšlenka, a pokud jsme bytostmi jednajícími, tedy bytostmi socialními, žije v nás vůle. V lidské přirozenosti tomu však není tak, že bychom rozumově mohli tyto věci postavit vedle sebe, ale to, co v bytí působí, můžeme charakterizovat takto: Věci navzájem splývají, a myslíme-li a tedy si dokážeme představit, že jsme myšlenkovou bytostí, můžeme si také představit, že jsme bytostí vůle. Také tehdy, když žijeme v myšlenkách kontemplativně, v úplném vnějším klidu, je v nás neustále činná vůle. A opět, jsme-li bytostmi jednajícími, je v nás činná myšlenka. Je nemyslitelné, abychom vykonali nějaký čin, abychom nějak zasáhli do sociálního života, aniž bychom se myšlenkově spojili a identifikovali s tím, co se děje. Ve všem, co má podstatu vůle, žije podstata myšlení a ve všem myšlenkovém žije podstata vůle. A je naprosto nutné, abychom měli jasno právě v těch věcech, které zde přicházejí v úvahu, chceme-li vážně stavět ten most, o němž jsem zde již hovořil, most mezi mravně duchovým vesmírným řádem a řádem fyzicko-přírodním.

Zkušenost a myšlenkový obsah

Jen si pomyslete, že byste ve smyslu běžných věd žili na chvíli čistě přemýšlivě, vůbec byste se nepohnuli a úplně se vzdali jakékoliv činnosti, prostě žili byste jen životem představ. Musíme si však ujasnit, že i pak je v tomto představovém životě činná vůle, která se ovšem uplatňuje ve vašem nitru a svoje síly rozprostírá v oblasti představování. Pozorujeme-li, jak myslící člověk neustále vyzařuje vůli do svých myšlenek, pak nám musí být ve srovnání se skutečným životem nápadná jedna věc. Podíváme-li se na myšlenky, které takto pojmáme, vždy shledáme, že navazují na něco, co je v našem okolí, co je mezi našimi zážitky, Mezi zrozením a smrtí vlastně nemáme žádné jiné myšlenky než ty, které nám přináší život. Jestliže je naše zkušenost bohatá, máme také bohatý myšlenkový obsah, je-li naše zkušenost chudá, máme také chudý myšlenkový obsah. Myšlenkový obsah je tedy jaksi naším vnitřním osudem.

Vůle v myšlenkovém životě

V tomto myšlenkovém životě je však jedna věc, která je nám zcela vlastní - je to způsob, jak myšlenky spojujeme a oddělujeme, způsob, jak myšlenky zpracováváme, jak usuzujeme, jaké závěry činíme, jak se vůbec orientujeme v myšlenkovém životě - to je naše věc, to je nám vlastní. Vůle v našem myšlenkovém životě je tedy naše vlastní vůle. Pokud jde o myšlenkový obsah, myšlenky k nám přicházejí zvenčí, zpracování myšlenek však pochází od nás. Pokud jde o náš myšlenkový život, jsme tedy docela závislí na tom, co můžeme prožívat díky narození, do něhož jsme osudem uvedeni, a co můžeme prožívat díky zážitkům, které se nám mohou stát. Avšak do toho, co nám přichází z vnějšího světa, vnášíme právě prostřednictvím vůle, která vyzařuje z hlubin duše, to, co naší osobitostí.

Toto rozlišení je ve velké míře významné. Pro naplnění toho, co od nás lidí vyžaduje sebepoznání, je velice významné rozlišit, jak k nám na jedné straně přichází myšlenkový obsah z okolního světa, a na druhé straně z našeho nitra vyzařuje do myšlenkového světa síla vůle, vycházející zevnitř.

Meditování

Jak se vlastně vnitřně stáváme stále duchovněji? Duchovněji se nestáváme tím, že přijímáme co možno nejvíce myšlenek z okolního světa, neboť tyto myšlenky reprodukuje v obrazech vnější svět, který je přece smyslově-fyzický. Tím, že se co nejvíce honíme za pestrými či senzačními zážitky života, se duchovněji nestáváme. Duchovněji se stáváme vnitřní volní prací v myšlenkách. Meditování proto spočívá v tom, že se neodáváme libovolné hře myšlenek, ale že do středu svého vědomí stavíme několik snadno přehledných, snadno kontrolovatelných myšlenek, a tyto myšlenky stavíme do středu svého vědomí mocnou vůlí. A čím silnější a intenzivnější se stává toto vnitřní záření vůle do té oblasti, kde jsou právě myšlenky, tím se stáváme duchovněji.

Svoboda a vnitřní zpracování myšlenek

Přijímáme-li myšlenky z vnějšího fyzicko-smyslového světa (a mezi zrozením a smrtí můžeme přijímat jen takové myšlenky), stáváme se tím nesvobodnými, neboť se oddáváme souvislostem vnějšího světa. Pokud máme na zřeteli pouze myšlenkový obsah, musíme myslet tak, jak nám to vnější svět předepisuje; teprve při vnitřním zpracování se stáváme svobodnými.

Čisté myšlení

Máme jednu možnost, jak se stát zcela svobodnými: stát se čistě svobodnými ve svém vnitřním životě - a to tak, že myšlenkové obsahy přicházející zvenčí pokud možno stále více a více vyřazujeme a složku vůle, která prozařuje naše myšlenky, uvedeme do zvláštní činnosti.

Filosofie svobody

Své myšlení tím uvedeme do stavu, který jsem ve své Filosofii svobody nazval čistým myšlením. Myslíme, ale v myšlenkách žije pouze vůle (jasně jsem to zdůraznil v novém vydání Filosofie svobody z r. 1918). To, co zde v nás žije, žije ve sféře myšlení, ale když se myšlení stane čistým myšlením, lze to právě tak dobře nazvat čistou vůlí.

Zesilování vůle v myšlení

Takže postupujeme a povznášíme se od myšlení k vůli, pakliže se vnitřně osvobodíme a učiníme-li v jistém smyslu svoje myšlení natolik zralým, aby bylo zcela a úplně prozářené vůlí, aby již nic nepřijímalo z vnějšku, nýbrž žilo ve vůli. Ale právě tím, že v myšlení stále více a více zesilujeme vůli, se připravujeme na to, co jsem ve Filosofii svobody nazval morální fantazií, co však vystoupí k morálním intuicím, které pak prozáří a proniknou naši vůli, která se stala myšlením, nebo myšlenky, které se staly vůlí.

Morální intuice

Tímto způsobem se pozvedáme z fyzicko-smyslové nutnosti, prozařujeme se tím, co je nám vlastní a připravujeme se pro morální intuici. Přece teprve na těchto morálních intuicích spočívá všechno to, co může člověka naplnit z duchovního světa. Když tedy necháme ve svém myšlení stále mocněji a mocněji působit vůli, ožívá to, co je svobodou.

Mluvení a vůle

Pohledme na člověka z druhého pólu, z pólu vůle. Kdy vystupuje vůle z našeho jednání před náš duševní zrak zvláště jasně? Když kýchneme, tak - není-liž pravda - také zajisté něco děláme, ale stěží si budeme přitom připisovat nějaký zvláštní volní impuls. Mluvíme-li, také konáme něco, v čem již je jistým způsobem přítomná vůle. Uvažte však, že při mluvení do sebe zasahuje něco chtěného i něco nechtěného, něco volního a něco, co volním není. Musíte se naučit mluvit a musíte se naučit mluvit právě tak, abyste nemusili každé jednotlivé slovo utvářet volním způsobem, takže do mluvy vstupuje takřka něco instinktivního. V obyčejném životě tomu tak je a to zvláště u těch lidí, kteří málo usilují o duchovno. Na případech žvanilů, kteří musejí mít jaksi stále otevřená ústa, aby řekli to nebo ono, do čeho však mnoho myšlenek nevysílají, mnozí pozorují (oni sami to ovšem nepozorují), kolik instinktivního, vůli neodpovídajícího tkví v jejich mluvě.

Vnášení myšlenek do jednání

Ale čím více vycházíme ze své ústrojnosti a přecházíme k činnosti, která je do jisté míry od ústrojnosti oproštěná, tím více do svého jednání vnášíme myšlenky. Kýchání ještě úplně vězí v organičnu, mluvení z větší části také, chůze již méně a to, co konáme rukama také velmi málo. A tak to stále více a více přechází do jednání oproštěného od ústrojnosti.

Tato jednání sledujeme svými myšlenkami, i když nevíme, jak do těchto činů zasahuje vůle. A nejsme-li právě náměsíčníky a v tomto stavu něco děláme, naše jednání budou vždy doprovázena našimi myšlenkami. Do svého konání vnášíme myšlenky a naše jednání se zušlechťuje tím, čím více myšlenek do něho vnášíme.

Vnášení vůle do myšlení

Vidíte, že čím více vysíláme svou vlastní sílu v podobě vůle do myšlení a necháme-li vůli jaksi cele prozařovat své myšlení, tím se stále více zvnitřňujeme. Vnášením vůle do myšlení dospíváme ke svobodě. Docházíme k tomu tím, že svoje jednání stále více zušlechťujeme, vnášíme-li do tohoto konání myšlenky. Konání, které vychází z naší vůle, prozařujeme svými myšlenkami.

Na jedné straně, směrem do nitra, žijeme myšlenkovým životem, který prozařujeme vůlí a dospíváme tak ke svobodě, na druhé straně, směrem ven, z nás plynou činy na základě vůle; pronikáme je svými myšlenkami.

Oddanost vnějšímu světu

Ale čím se naše činy stanou stále ušlechtilejší? Čím dospíváme ke stále dokonalejšímu jednání, chceme-li použít tohoto sporného výrazu? Ke stále dokonalejšímu jednání dospějeme tím, že v sobě vyvineme tu sílu, kterou nemůžeme nazvat jinak než oddaností vůči vnějšímu světu. Čím více vzrůstá naše oddanost vnějšímu světu, tím více nás vnější svět podněcuje k činům. Právě tím, že nacházíme cestu, abychom se oddali vnějšímu světu, dospíváme k tomu, abychom to, co se skrývá v našem jednání, pronikali myšlenkami.

Co to je oddanost vůči vnějšímu světu? Oddanost vůči vnějšímu světu, která nás proniká, která proniká naše jednání myšlenkami, není ničím jiným než láskou. Jako prozářením myšlenkového života vůlí dospíváme ke svobodě, tak proniknutím volního života myšlenkami dospíváme k lásce.

Láska a svoboda

Ve svém jednání vyvíjíme lásku tím, že své myšlenky necháme vyzařovat do toho, co má volní charakter. Ve svém myšlení vyvíjíme svobodu tím, že to, co je volní, necháme vyzařovat do myšlenek. A protože jako člověk jsme celkem, celistvostí, v našem jednání bude spolupůsobit svoboda a v našem myšlení bude spolupůsobit láska tehdy, dosáhneme-li toho, že v myšlenkovém životě najdeme svobodu a v životě vůle najdeme lásku. Navzájem se prozařují, a my tak uskutečňujeme jednání, promyšlené jednání v lásce, a myšlení proniknuté vůlí, z něhož opět tryská konání ve svobodě.

Vidíte, jak oba největší ideály - svoboda a láska - v člověku srůstají. Svoboda a láska jsou také tím, co člověk právě díky své existenci ve světě může uskutečnit v sobě tak, aby se skrze něj jedno s druhým spojilo ve prospěch světa.

Obrazné bytí myšlenek

Nyní se musíme zeptat, čím lze dosáhnout nejvyššího ideálu v tomto myšlenkovém životě, prozářeném vůlí?

Kdyby byl myšlenkový život něčím, co představuje materiální děje, pak by vlastně nikdy nemohlo nastat to, že by vůle vstoupila do sféry myšlenek, a volní složka by nemohla zaujímat stále více a více místa ve sféře myšlenek. Představte si, že by zde byly materiální děje - do nich by vůle mohla vyzařovat nanejvýš organizujícím způsobem. Vůle může být účinná jen tehdy, nemá-li myšlenkový život jako takový žádnou vnější fyzickou realitu, tedy je-li myšlenkový život jako takový něčím úplně oproštěným od vnější fyzické reality. Čím tedy musí být?

Čím by měl být, si můžete ujasnit, vyjdete-li z obrazu. Máte-li zde zrcadlo a tu nějaký předmět, předmět se bude zrcadlit, ale půjdete-li za zrcadlo, nenajdete tam nic. Máte pouze obraz. Takovéto obrazné bytí mají naše myšlenky.

Proč mají takové obrazné bytí? Stačí si vzpomenout na to, co jsem vám řekl o myšlenkovém životě. Jako takový není vlastně v přítomnosti vůbec realitou. Myšlenkový život sem vyzařuje z našeho života před zrozením nebo řekněme před počítím. Myšlenkový život má svou realitu mezi smrtí a novým zrozením.

A tak jako zde předmět stojí před zrcadlem a ze zrcadla vychází jenom obraz, i to, co rozvíjíme v podobě myšlenkového života, tedy v podstatě vzato zcela reálně prožitý život mezi smrtí a novým zrozením, září sem do tohoto života, který vedeme od zrození. Jako myslící bytosti máme v sobě jen jakýsi zrcadlený obraz reality. Naše druhá realita, která z nás vyzařuje vzhůru, jak víte, z naší látkové výměny, může pronikat pouhou zrcadlově obraznou realitou myšlenkového života.

Matematika a nezaujaté myšlení

Chceme-li vůbec vyvíjet nezaujaté myšlení, což je dnes v tomto smyslu ovšem velmi vzácné, víme, že to, co máme na zřeteli tedy nejčistší myšlenkový život, je matematický život. Matematicky myšlenkový život plyne zcela z našeho nitra, ale má jen zrcadlené bytí. Pomocí matematiky můžete určovat všechny vnější předměty, ale samotné matematické myšlenky jsou myšlenkami, které mají jen obrazné bytí. Jsou něčím, co není získáno z nějaké vnější reality.

Pohledte na druhý pól člověka, kde myšlenky září do vůle, kde se věci uskutečňují v lásce. Nemůžeme nahlédnout do té říše temnoty (říše temnoty pro vědomí), kde se rozvíjí vůle. Byť třeba jen zvednete paži nebo otočíte hlavou, nemůžete tam nahlédnout, nesáhnete-li k nadmyslovým představám. To vše pronikáme myšlenkami, ale myšlenky samotné, které jsou v našem vědomí, zůstávají i zde zdáním.

Činy se od nás oddělují

Na druhé straně, proniká-li člověk své činy a své volní podněty myšlenkou, vyvíjí to, co uskutečňujeme v lásce. To se od nás odděluje. Naše jednání při nás nezůstávají, ale stávají se vesmírným děním. A jsou-li proniknuté láskou, jde láska s nimi. Egoistické jednání je z kosmického hlediska něčím jiným než jednání proniknuté láskou.

Vyrovnění a citový život

Mezi oběma póly, kde probíhá vyrovnění, leží to, co navzájem spojuje obojí - vůli, která jistým způsobem září směrem k hlavě, i myšlenky, které ve svém jednání v lásce cítíme srdcem - a to je citový život, který se může zaměřovat jak na to, co je volního charakteru, tak i na myšlenky. V obyčejném vědomí žijeme v takovém principu, kdy na jedné straně pojmáme to, co se vyjadřuje v našem myšlení proniknutém vůlí, inklinujícím ke svobodě, a na druhé straně se snažíme mít to, co přechází do našeho jednání, stále více naplněno myšlenkami. To, co tvoří spojovací most mezi oběma, se od dávných dob nazývalo moudrostí.

Goethe: Pohádka

Goethe ve své Pohádce o zeleném hadu a krásné lilii na tyto dávné tradice poukázal v obrazu třech králů - zlatého, stříbrného a měděného krále. My jsme z jiných hledisek ukázali, že tyto tři principy musejí opět ožít, ale ve zcela jiné formě - v imaginaci, inspiraci a intuici.